

УДК 316.613:159.923

Ляховець Лариса Олексіївна

Чернігівський національний педагогічний

університет імені Т.Г. Шевченка

ДИНАМІКА НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Стаття присвячена вивченню динаміки навчально-професійної мотивації студентів-психологів різних років навчання. Представлені результати дослідження особливостей навчальної, професійної мотивації та цінностей, пов'язаних з професійним вибором. Виявлено змістовні відмінності у навчальній мотивації студентів, які навчаються на різних курсах.

Статья посвящается изучению динамики учебно-профессиональной мотивации студентов-психологов разных годов обучения. Представлены результаты исследования особенностей учебной, профессиональной мотивации и ценностей, связанных с профессиональным выбором. Найдены содержательные различия в учебной мотивации студентов, обучающихся на разных курсах.

The article is devoted to the study of the dynamics of teaching and professional motivation psychology students of different years of training. The results of studies of the educational, professional motivation and values associated with the professional choice. We find substantial differences in the learning motivation of students enrolled in various courses.

Ключові слова: студенти-психологи, мотивація вибору професії, мотивація навчання, термінальні цінності

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань навчання у ВНЗ виступає становлення фахівця, яке складається з формування його

професійної ментальності, самосвідомості тощо. Великого значення у процесі становлення набуває мотивація навчання у вищому навчальному закладі, професійна мотивація та її динаміка у процесі опанування знань.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки ряд робіт висвітлює особливості особистісного та професійного становлення студентів-психологів (Белокрилова Г., Донцов Л., Казанцева Т.); професійні якості, які забезпечують ефективність роботи психолога-практика (Богданова О., Молоканов М., Оборіна Д.); структуру мотиваційної сфери студентів (Ларіна Є., Шадриков В.); етапність навчально-професійної діяльності студентів (Нестерова Н.) та ін.

Однак, незважаючи на результативність проведених досліджень, проблеми особистісного розвитку та професійного становлення студентів-психологів залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, не досить широко висвітлюється динаміка навчально-професійної мотивації студентів-психологів.

Метою дослідження виступає вивчення особливостей динаміки навчально-професійної мотивації студентів різних років навчання.

Методика та процедура дослідження. В емпіричному дослідженні, спрямованому на вивчення особливостей навчально-професійної мотивації студентів-психологів різних років навчання, брало участь 120 осіб: по 30 студентів 1, 3, 4 і 5-го курсів психолого-педагогічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Першокурсники увійшли до вибірки як особи, які ще остаточно не адаптувалися до процесу навчання; третьокурсники – як особи, що мають досить не одностайну позицію у навчальному процесі: з одного боку, вони повністю оволоділи специфікою навчально-виховного процесу й адаптувалися до нього, а, з іншого, вирішуючи основні завдання юнацького віку, – все менше уваги приділяють власне навчання; старшокурсники – як особи, які вже реально зіткнулися з проблемами працевлаштування і оцінили власні професійні можливості на практиці. Особливість вибірки полягає у кількісній перевазі респондентів жіночої статі (86%) над респондентами чоловічої (14%), що у цілому відображає існуючу специфіку вибору фаху психолога.

Дослідження проводилося протягом 2011-2012 рр. робота здійснювалася із студентами денної форми навчання, спеціальність “Психологія. Соціальна психологія”.

Детальніше ознайомитися з процедурою дослідження та його результатами можна, звернувшись до магістерської роботи Паньок Л.М. “Динаміка мотиваційної сфери студентів-психологів протягом процесу навчання”, виконаної під нашим керівництвом.

Вивчення мотиваційної сфери студентів-психологів здійснювалося за допомогою комплексу методик, до якого, зокрема, входили.

“Методика вивчення мотивації навчання у ВНЗ” Т.І. Ільїної [2]. Методика дозволяє виявити загальні мотиви навчання у ВНЗ. Дані, отримані з її допомогою, розподіляються за трьома шкалами: оволодіння знаннями, опанування професії й отримання диплому.

Опитувальник “Професійна мотивація психологів” А. Мікляєвої, П. Румянцевої, Є. Тужикової, І. Тупіциної [1]. Методика націлена на виявлення домінуючих мотивів такої специфічної діяльності, як надання психологічної допомоги людям. Зокрема, її результати розподіляються за такими чотирма шкалами: мотивація професійної допомоги з орієнтацією на саморозвиток, мотивація вирішення власних проблем, “зовнішня” мотивація професійної діяльності та мотивація спілкування.

Авторська анкета для визначення домінуючих мотивів вибору професії, орієнтовна на визначення мотиваційної спрямованості у виборі професії. Анкета складається з трьох шкал: навчально-професійна спрямованість особистості, комунікативна спрямованість й утилітарна спрямованість.

Опитувальник термінальних цінностей (ОТЕЦ) І. Сеніна [3]. Опитувальник дозволяє визначити уявлення респондентів про систему значущих для них цінностей, що визначають загальні орієнтири їх життєдіяльності. Термінальні цінності об’єднуються у наступні життєві сфери: професійне, сімейне, суспільне життя, захоплення, навчання і освіта.

Аналіз отриманих результатів. Результати дослідження було піддано стандартній процедурі математичного аналізу, здійсненого за допомогою математично-статистичного пакету SPSS (версія 13.0). З метою поглибленого аналізу динаміки навчально-професійної мотивації студентів різних років навчання нами були застосовані процедури частотного розподілу та кореляційного аналізу (із застосуванням коефіцієнту Спірмена), який дозволив визначити домінуючі мотиви і цінності-цілі.

У процесі аналізу загальних мотивів навчання студентів різних курсів (методика Ільїної), нами були отримані наступні дані (Таб. 1).

Таблиця 1

Динаміка мотивації навчання у ВНЗ (N=120)

<i>Шкала</i>	<i>Середнє значення/Курс</i>			
	<i>I</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>
Оволодіння знаннями	6,98	6,88	6,60	7,06
Опанування професії	6,00	5,30	3,27	3,10
Отримання диплому	6,64	5,98	5,97	5,86

Як видно з таблиці 1, спостерігаються досить цікаві тенденції: найвищий рівень потреби у знаннях виявляє 5-й курс, а от з 1-го по 4-й ця потреба постійно знижувалася. Студенти 5-го курсу, опинившись перед проблемою працевлаштування і ефективного проходження тривалої виробничої практики, усвідомили необхідність міцної теоретичної підготовки. Водночас мотивація опанування професії (найвища на 1-му курсі) зменшується майже вдвічі на 5-му, можливо, студенти-старшокурсники усвідомили неможливість працевлаштування за фахом і переключили увагу на роздуми про отримання ще одного фаху, або й взагалі стали підшукувати хоч якусь роботу, а, отже, набуття вузькопрофесійних знань втратило свою актуальність. Така ж картина спостерігається і з отриманням диплому, найвища потреба в ньому простежується у студентів 1-го курсу, найнижча – у п'ятикурсників, оскільки вони розуміють: диплом не є гарантом достойного працевлаштування.

Для виявлення домінуючих мотивів надання психологічної допомоги людям, були проаналізовані результати методики А. Мікляєвої та ін. (Таб. 2).

Таблиця 2

Динаміка мотивації надання психологічної допомоги (N=120)

<i>Шкала</i>	<i>Середнє значення/Курс</i>			
	<i>I</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>
Орієнтація на саморозвиток	43,23	39,97	35,77	39,07
Вирішення власних проблем	27,83	26,73	26,90	27,87
“Зовнішня” мотивація	10,17	8,97	10,27	10,93
Мотивація спілкування	15,00	12,97	12,30	13,30

Наведені у таблиці 2 дані дозволяють простежити такі тенденції. Прагнення до саморозвитку поступово зменшується від 1-го до 5-го курсу, можливо тому, що інтенсивний та різноманітний за методами та підходами процес навчання, дозволив старшокурсникам здійснити роботу, спрямовану на особистісне зростання та вирішення певних особистих проблем (про що свідчить поступове зменшення середнього показника по шкалі “вирішення власних проблем”). Не дуже оптимістично на цьому фоні виглядає підвищення у старшокурсників показника зовнішньої мотивації, який свідчить про орієнтацію майбутнього спеціаліста переважно на матеріальний стимул у роботі з клієнтом, а не на психологічне благополуччя останнього. Досить своєрідно змінюється й мотивація до спілкування: як бачимо, найвища потреба в афіліації – у першокурсників, найменша – у студентів четвертого курсу, які спілкуються переважно з метою обрання партнерів для близьких стосунків, відсуваючи професійні комунікації на другий план.

З метою уточнення домінуючих мотивів вибору професії застосовувалася авторська анкета, результати якої наведені нижче (Таб. 3).

Таблиця 3

Домінуючі мотиви професійного вибору (N=120)

<i>Спрямованість</i>	<i>Середнє значення/Курс</i>			
	<i>I</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>
Навчально-професійна	21,10	20,37	17,67	19,33
Комунікативна	18,27	15,57	16,53	16,73
Утилітарна	16,70	14,50	15,97	15,67

Отже, як бачимо, домінуючі мотиви дуже схожі на показники загальної мотивації навчання у ВНЗ, отримані за методикою Т. Ільїної. Навчально-професійні мотиви найбільше виражені у студентів 1-го курсу, цей показник поступово знижується на 3-му і 4-му курсах, але знову зростає на 5-му. Комунікативні мотиви демонструють поступове зниження, а утилітарні – найяскравіше спостерігаються у студентів 1-го і 4-го курсів.

Досить цікавими виявилися уявлення респондентів про систему значущих для них цінностей, результати вивчення яких наведені у Таб. 4.

Таблиця 4

Динаміка життєвих цінностей студентів-психологів (N=120)

<i>Шкала</i>	<i>Середнє значення/Курс</i>			
	<i>I</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>
Професійне життя	6,80	5,73	6,00	6,93
Освіта і навчання	7,87	6,10	6,43	6,97
Сімейне життя	6,60	6,10	6,53	6,80
Суспільне життя	7,53	7,47	7,17	7,83
Захоплення	7,43	7,07	6,57	7,70

Наведені дані дозволяють виявити певну динаміку провідних показників життєвих сфер студентів різних років навчання, зокрема, найвищі ці показники на 1-му і 5-му курсі. Для першокурсників – це логічний наслідок зміни соціальної ситуації розвитку: адаптація до нових умов навчання, входження у новий колектив, засвоєння нових норм і правил життєдіяльності. Для п'ятикурсників – це завершальний етап фахового навчання: остаточна особистісна й професійна ідентифікація, пошук першої роботи, створення близьких (навіть сімейних) стосунків, розширення кола захоплень.

З метою статистичної перевірки достовірності значущих зв'язків між змінними було застосовано метод кореляційного аналізу (з використанням коефіцієнту Спірмена).

Зважаючи на те, що мотиваційно-ціннісні відносини складаються з оцінки студентами різних аспектів навчального процесу, їх індивідуальних потреб і

цілей, які можуть збігатися/не збігатися з цілями навчання, нами були виділені й проаналізовані мотиваційно-ціннісні конструкти у студентів кожного курсу.

Основою мотиваційно-ціннісного конструкту студентів *1-го курсу* виступає показник комунікативної мотивації, пов'язаний з наступними індикаторами їх мотиваційно-ціннісної сфери: особистісні захоплення ($r=0,588$ при $p \leq 0,001$); саморозвиток ($r=0,551$ при $p \leq 0,01$); особистий престиж ($r=0,547$ при $p \leq 0,01$); утилітарна мотивація ($r=0,535$ при $p \leq 0,01$); активні соціальні контакти ($r=0,523$ при $p \leq 0,01$); цінність суспільного життя ($r=0,514$ при $p \leq 0,01$); мотивація досягнень ($r=0,502$ при $p \leq 0,01$).

Як видно, найчастіше комунікативна активність першокурсників скеровується на задоволення власного психологічного комфорту, який досягається за рахунок визнання і поваги з боку одногрупників, прийняття і схвалення у студентському та педагогічному колективі. Утилітарна ж мотивація свідчить про намагання використати навчально-професійну сферу як засіб досягнення мети: вести активне суспільне життя і напрацьовувати широке коло різноманітних соціальних зв'язків. Задоволення комунікативних потреб – одне з провідних завдань юнацького віку.

Водночас навчання на 1-му курсі дозволяє юнакам отримати більш об'єктивну інформацію про особливості свого характеру, здібностей, емоційного та поведінкового реагування, що сприяє їх особистісному росту.

Отже, комунікативна мотивація першокурсників здебільшого орієнтована на їх самопізнання та особистий розвиток.

Студенти *3-го курсу*, порівняно із студентами 1-го курсу, мають дещо схожий мотиваційно-ціннісний конструкт, ядром якого також виступає показник комунікативної мотивації, пов'язаний з такими показниками: особистий престиж ($r=0,634$ при $p \leq 0,001$); мотив оволодіння професією ($r=0,560$ при $p \leq 0,001$); освітньо-навчальний мотив ($r=0,540$ при $p \leq 0,01$); утилітарний мотив ($r=-0,474$ при $p \leq 0,01$); активні соціальні контакти ($r=0,469$ при $p \leq 0,01$).

Особистий престиж, професійні мотиви, активні соціальні контакти набувають характеру провідних орієнтирів для студентів 3-го курсу. Якщо у

першокурсників спілкування у межах навчально-професійної діяльності розглядалося як можливість особистісного самоствердження, то у третьокурсників соціальна взаємодія виступає способом набуття фахових знань, розширення професійного та особистісного світогляду. В той же час студенти 3-го курсу вже усвідомлюють, що наполегливе навчання не завжди гарантує прямий шлях до забезпечення високого рівня власного добробуту.

Мотиваційно-ціннісний конструкт навчально-професійної діяльності студентів *4-го курсу* має більш складну двокомпонентну структуру: перше ядро конструкту – навчально-професійний мотив, друге – утилітарний мотив.

Показник навчально-професійного мотиву має статистично значущі зв'язки з такими показниками: цінність саморозвитку ($r=0,702$ при $p\leq 0,001$); оволодіння професійною мотивацією ($r=0,579$ при $p\leq 0,01$); навчально-освітній мотив ($r=0,519$ при $p\leq 0,01$); мотив активного суспільного життя ($r=0,517$ при $p\leq 0,01$); мотив професійної допомоги з орієнтацією на саморозвиток ($r=0,515$ при $p\leq 0,01$).

Навчально-професійна діяльність для цих студентів виступає, як цінність та стимулює розвиток внутрішньої потреби для надання фахової психологічної допомоги людям. Зазначені мотиви закладають основи для майбутнього сприймання клієнтів нестереотипно, пошуку індивідуального підходу до них.

Показник утилітарного мотиву щільно пов'язаний з наступними показниками: високе матеріальне становище ($r=0,648$ при $p\leq 0,001$); мотив збереження власної індивідуальності ($r=0,583$ при $p\leq 0,01$); “зовнішня” професійна мотивація ($r=0,557$ при $p\leq 0,01$); цінність особистого престижу ($r=0,541$ при $p\leq 0,01$); цінність сімейного життя ($r=0,526$ при $p\leq 0,01$).

Вищезазначена інформація дозволяє припустити, що студенти 4-го курсу вже більше орієнтовані на набуття матеріального достатку, який виступає індикатором життєвого добробуту і часто забезпечує почуття особистої значущості та підвищення самооцінки; крім того, фінансове благополуччя дозволяє швидше втілити мрії про створення власної сім'ї.

Отже, мотиваційно-ціннісний конструкт навчально-професійної мотивації студентів 4-го курсу має більш складну та розгалужену структуру, що свідчить про більш тонку диференціацію навчально-професійних мотивів. Навчально-професійна мотивація орієнтує студента на фаховий саморозвиток, досягнення. Утилітарна мотивація, навпаки, характеризується цінністю матеріальної винагороди, перевагою власних переконань над загальноприйнятими, здобуттям матеріального добробуту шляхом опанування майбутньої професії.

Мотиваційно-ціннісний конструкт навчально-професійної діяльності студентів *5-го курсу* має найбільш розгалужену та цілісну структуру. Цей конструкт складається з двох мотивоутворюючих компонентів, що гармонійно доповнюють один одного та зв'язують між собою решту складових.

Показники першого ядра – гуманістичний тип спрямованості особистості – щільно пов'язані з такими показниками: освітньо-навчальний мотив ($r=0,514$ при $p \leq 0,01$); мотив спілкування ($r=0,484$ при $p \leq 0,01$); мотив саморозвитку ($r=0,475$ при $p \leq 0,01$).

Свою гуманістичну спрямованість п'ятикурсники реалізують через встановлення ефективних взаємин у різних сферах соціальної взаємодії, в розширенні власних міжособистісних зв'язків, у реалізації своїх соціальних ролей. Значущими вважаються всі аспекти людських стосунків, спілкування з іншими виступає невід'ємною цінністю для старшокурсників.

Показники другого ядра – мотивація професійної допомоги з орієнтацією на саморозвиток – щільно пов'язані з такими показниками: мотив професійної діяльності ($r=0,563$ при $p \leq 0,001$); цінність саморозвитку ($r=0,523$ при $p \leq 0,01$); мотив досягнень ($r=0,511$ при $p \leq 0,01$); навчально-професійний мотив ($r=0,484$ при $p \leq 0,01$); мотивація спілкування ($r=0,474$ при $p \leq 0,01$).

У студентів-п'ятикурсників підвищується прагнення вдосконалити рівень своєї освіти задля розвитку здібностей. Становлення пізнавальних мотивів особистості водночас свідчить про наявність готовності до самоосвіти, юнаки прагнуть досягти конкретних і відчутних результатів у майбутній фаховій діяльності, користуючись широким спектром набутих навичок спілкування.

Висновки. 1. Мотиваційна та ціннісна сфери студентів являють собою багатокомпонентні, ієрархічні динамічні утворення.

2. Мотиваційно-ціннісні конструкти навчально-професійної діяльності студентів мають тенденцію до ускладнення своєї структури від курсу до курсу та характеризуються більш диференційованим складом мотивів і цінностей з перетворенням їх множинності на цілісну узгоджену систему:

– навчальна діяльність студентів 1-го курсу активізується комунікативним мотивом і визначається як джерело спілкування, саморозвитку, досягнення особистого престижу та ідентифікації в комунікації;

– ядром мотиваційної сфери студентів 3-го курсу залишається комунікативний мотив, який ускладнюється за рахунок появи навчально-професійного мотиву, почуття обов'язку, мотиву особистісного престижу;

– у структурі навчально-ціннісного конструкту студентів 4-го курсу виділяється два ядра: навчально-професійне та утилітарне, можливо, це свідчить про існування певних причинно-наслідкових механізмів;

– на 5-му курсі освітній процес спонукає множинна, структурована, ієрархізована навчально-професійна мотивація, яка теж містить два взаємопов'язаних ядра: мотивацію, орієнтовану на надання професійної допомоги та гуманістичну спрямованість особистості студента.

Перспективи дослідження, на нашу думку, полягають у вивченні впливу особливостей організації навчального процесу та типу освітньої установи на розвиток мотиваційної й ціннісної сфер студентів.

Література:

1. Микляева А.В. Психологическое сопровождение профессиональной деятельности начинающих психологов: Методическое пособие / А.В. Микляева, П.В. Румянцева. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – 67 с.

2. Методика изучения мотивации обучения в ВУЗе Т.И. Ильиной [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psychometrica.ru>

3. Тест-опросник “Терминальные ценности” И.Г. Сенина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psynet.narod.ru/tests>